

Foto: MŠKO Kranjec

Hitreje po novi poti

Že prvi ukrepi, ki so se v duhu programa dolgoročne ekonomske stabilizacije začeli v prisvojenih pravice, star način gospodarjenja, ravnanja in življenja, so povzročili marsikje omahovanje in odpor proti tem nujnim potezam. To pa je dokaz več, kako zapleten in težaven proces je sicer neizogibno spreminjanje družbenih odnosov, kako zahtevno obdobje, ko se gubijo stare sledi in je treba, bolj ko teče čas, hitreje stopati po novih poteh.

Zato je tudi najvišji organ Zveze komunistov Slovenije med kongresoma – centralni komitej – pozornost usmeril na uresničevanje programa dolgoročne ekonomske stabilizacije in naloge komunistov. Osmo seja CK ZKS ni bila zgodovinska prelomnica, tega namena tudi ni imela, niti ga ni mogla imeti glede na položaj zveze komunistov v družbi. Bila je predvsem mobilizacija na jasno zastavljenih nalogah in usmeritvah, zavedajoč se tega, da je prišel čas, ko se nihče ne more umakniti v kot, ko se je treba lotiti slabosti pri koreninah, kar je dostikrat tudi boleče.

Ne bo odveč strnjeno povzeti temeljne naloge, za katere se morajo zavzemati komunisti v konkretnih okoljih in ki nas bodo spremljale še dolgo:

- kako se uresničujejo proizvodni in izvozni načrti in ali bodo osnove za plane 1984 oblikovane tako, da bodo zagotovile rast proizvodnje, konvertibilni izvoz in realni dohodek; kakšne so dinarske in devizne obveznosti v posamezni temeljni organizaciji in širše in kako jih poravnati, pri čemer velja omeniti, da so domači in tuji dolgovi kot ledena gora, saj je pod vodo celo hujša nevarnost, to je notranja zadolženost med ozidi, ki je že presegla 2.000 milijard dinarjev; samoupravno povezovanje in združevanje dela in sredstev za skupni razvoj po vsej državi; krepitev samoupravne organiziranosti in svobodne menjave dela; polna izraba proizvodnih zmogljivosti in tehnologije, za kar so z večizmenskim delom še velike rezerve; varčevanje z energijo in repromaterialom; kar najboljša izraba delovnega in obratovalnega časa; vse načrte bolj kot doslej temeljiti na znanju, inovacijah in ustvarjalnosti delavcev; odpirati nova delovna

mesta, ki bodo povečala realni dohodek; dosledno uveljavljanje družbenih meril v kadrovske politiki. V bistvu ne gre za nove naloge, za takšne, za katere ne bi bili že vedeli, tokrat so dobile le nov poudarek. Je bil potreben? Vsekakor.

Ugasne dan, preden se zavem, je verz, ki se mi je vtisnil v spomin. In koliko dni ne bi bilo tako, ne bi bili tam, kjer smo zdaj. Samo pogledjmo, na primer, kolikokrat smo že bili zapisali, da je v širitvi in spodbujanju združevanja dela in sredstev na temelju skupnega dohodka in tveganja eden od načinov, kako iz sedanjih težav, edina perspektiva, pa tudi ena največjih rezerv resnično združene dela, katere učinek bi bilo moč meriti v težkih milijardah. Dogovorjeno je, kako je treba odstranjevati administrativne, ozemeljske, birokratske, tozdrovske ograje in druge ovire in odpre do samoupravne integracije združenega dela. Rezultati na tem področju so, o tem ni dvoma, o tem pričča sodelovanje v energetiki, kmetijstvu, raznih vejah industrije, skupna vlaganja bolj in manj razvitih. Morali pa bi biti še boljši. Zato dolgoročni program in naloge komunistov, ki jih je sprejel CK ZKS, terjajo, da v vsakem okolju znova preverijo, katere od nešteti možnosti v samoupravnem povezovanju še niso izkoristili.

Ali drug primer: veliko je negotovanja med delavci, ki dobro gospodarijo – ob tem, da jim doslej niso bili naklonjeni instrumenti ekonomske politike – da morajo plačevati tudi tiste, ki delajo slabo, ki so sposobni pridelovati le izgubo, ki so se zadolževali prek vse mere. Seveda vseh takšnih slabih gospodarjev ne gre metati v en koš, saj so med njimi takšni, ki so zabredli v težave ne po svoji krivdi in takim je treba solidarnostno pomagati. Vendar se je marsikje razširila miselnost, da je pokrivanje izgub, podružbljanje dolgov, slabega dela in slabih poslovnih odločitev pravica ali pravilo, namesto da bi bila to le izjema. V razmerah, ko je nedvoumen družbeni interes in interes združenega dela, da se tozdi, ki nerentabilno

posluje, preusmeri v rentabilno proizvodnjo ali pa zapre (ob tem da se delavcem v takem primeru zagotovi drugo delo), na to drugo možnost kar pozabljamo.

Ne bi več naštevati, rajši bi poskušali iskati odgovor na vprašanje, zakaj so nove naloge hkrati tudi stare. Morda bo poenostavljeno rečeno: tudi zato, ker mnogi sklepi in stališča, niso bili zakon za komuniste, pa bi morali biti. Da ne bo nesporazuma, ki večkrat nastaja pri obravnavanju vloge zveze komunistov in komunistov v družbi. Edvard Kardelj je v Smereh razvoja zapisal: Ni niti enega resnejšega družbenega vprašanja, za katerega zveza komunistov ni zainteresirana in angažirana, kar pa nikakor ne pomeni, da vsiljuje rešitve ali celo, da prevzema odgovornost zanje. Ni vprašanje, ali naj ZK obravnava posamezna vprašanja, ampak kako naj jih obravnava, kako naj napredno vpliva na sprejemanje družbenih odločitev v pogojih, ko te odločitve sprejemajo delovni ljudje sami.

Ni pomembnejšega družbenega področja, za katerega centralna komiteja ZKJ in ZKS in njuni predstvi nista določili nalog in usmeritev članstvu. Večina med njimi je bila sprejeta po poti, ki zagotavlja nadaljno demokratizacijo znotraj ZK in vpliv članov – z razpravo o osnutkih dokumentov v osnovnih in občinskih organizacijah, v aktivih, pa vendar so se te bistrere stališč in konkretnih nalog zgubile v puščavi starih navad. To so neodgovoren odnos do dela in družbenih sredstev, razsipištvo, zajedalstvo, malomarnost, izigravanje predpisov, pridobivanja dohodka od nedela, zahteve po enakosti v revščini – kar pomeni odpirati dlan v beračenje pred beračem namesto izrabe vsega, kar imamo in kar smo dosegli – samozadostnost in samozadovoljstvo.

V takih razmerah so tudi člani ZK izgubili izpred oči, da morajo kot manjšina, toda idejna in politična sila večine, potrjevati svojo vlogo v vsakodnevnih mnogoterih akcijah. Namesto tega so se zapirali v lasten krog ali navezovali na upravne in poslovodne sestave, niso se borili za aktiviranje vsakega človeka in njegovih sposobnosti, ki je pripravljen kaj žrtvovati za skupno boljše življenje. Ker je bilo te zavesti in akcij premalo in ker marsikdo premalo ve in je premalo usposobljen – to ne velja le za poznavanje programa dolgoročne ekonomske stabilizacije, te sinteze in celovite perspektive za izhod iz zagat, ki jih morajo zdaj konkretizirati v vsaki samoupravni organizaciji in skupnosti – in ker je ZK le počasi odstranjevala slabosti v lastnih vrstah, se je pojavila tudi idejna zmeda.

Različni pogledi in tolmačenja so sicer naravni, saj niti idejnopolitična niti akcijska enotnost nista dani enkrat za vselej, ampak si ju je treba izboriti ob konkretnih problemih v konkretnih okoljih, naravni so tudi, ko gre za demokratično oblikovanje stališč, kar se je pokazalo tudi v razpravi na osmem plenumu CK ZKS. Toda razlike v ocenjevanju razmer, problemov in nalog, ki so nujne v iskanju poti, lahko le prispevajo k poenotenju končnih, za večino sprejemljivih odločitev. Ali, kot tudi pravimo, bolje se je prej skregati med seboj, razčistiti stvari, pa potem družno iti v akcijo na enotnih izhodiščih.

Kjer tega ni, kjer ni boja mnenj, ampak se vsak načelno sicer strinja z večinskim mnenjem, dela pa po svoje, se kaj hitro pokažejo razlike. Pa ne le to: zmanjka tudi moči, da bi se dovolj odločno zoperstavili – to pa je bila tudi napaka mnogih komunistov – tistim, ki vidijo obzorje brez vsakršnega izhoda, ki poznajo le rušilno kritiko in kritikantstvo, temelječe na intrigah, demagogiji, lažnem radikalizmu ali izničevalnem odnosu do rezultatov, ki jih ni treba znova naštevati, dovolj je, da se vsak od nas ozre okrog sebe.

Zato najvišje partijsko vodstvo v državi postavlja zahtevo, da je treba narediti red tudi v vrstah zveze komunistov, v katere so se skozi zadnja vrata vtihotapili – ali so izkoristili nepazljivost komunistov – tudi omahljivci, oportunisti, malomeščani, karieristi, celo taki, ki se spogledujejo z nasprotniki samoupravljanja in socializma. Namesto da bi vodili duha naprej v čedalje širše misli in dejanja, so se nekateri člani ZK ustrašili dolge in utrudljive poti, trdega boja, ki nas čaka. Zveza komunistov – in družba kot celota – pa zdaj potrebuje le take komuniste, ki bodo z lastnim zgledom, z moralnimi vrednotami, ki se niso bistveno spremenile iz enobejevskih dni, z naprednostjo, znanjem, trudom, doslednostjo in družbeno angažiranostjo – zavedajoč se, da komunisti nimajo nobenih svojih posebnih interesov, ampak so to le interesi delavskega razreda, delovnih ljudi, da v sistemu socialistične samoupravne in politične demokracije prevzemajo oblast v svoje roke – mobilizirajo in spodbujajo ustvarjalnost delovnih ljudi v vsakem okolju, na vsakem področju. Tako bo moč doseči, da bo uresničen program dolgoročne ekonomske stabilizacije, s tem pa tudi odprta perspektiva ekonomskega in družbenega razvoja Jugoslavije na trdnih temeljih.

VLADO ŠLAMBERGER

Obnovitev deviznega trga bo možna, ko bo združeno delo ustvarilo več deviz
Tema tedna o pogostih spremembah v zakonodaji

Poštni predal 29 14

France Forstnerič
Jože Dolinšek
Portret tedna

Anka Štrukelj
Pravo razmerje med znanjem in človekom
Dosežki ljubljanskih mikrokirurgov

Slobodan Dukić
Visoka cena za »pojeden« zemljo
Kako zaščititi polja

Bojan Plešec
Stroj, ki rešuje in potaplja
Težave papirnice Količev

Prodajamo rajši znanje kot mišice
Okrogla miza z našimi gradbinci

Barica Marentič-Požarnik
Tekoči trak strokovnjakov s plašnicami
Razmišljanja in dileme o vlogi univerze leta 2000

Marjeta Šoštarčič
Iz slabega mleka ni dobrih izdelkov
Po mariborskem »Mleku 83«

Borut Čontala
»Višji interesi« zbijajo veljavo
Inšpektorji si ne upajo stopiti v nekatere ozde

Bogdan Pogačnik
Gledališče je skupna postelja ljubezni
Jean-Louis Barrault posebej za Delo

Marijan Zlobec
Talichovo seme ni padlo na kamen
Bratislavski glasbeni festival

Vilko Novak
Kje neki se mudi »el cambio«?
Španska razpota

Alja Košak
Črna ovca viktorijanske premierke
Britanska afera

Tit Doberšek
Prikrita vojna na robu Sahare
Spodleteli udar v Nigru

Andrej Novak
Papež »velikega projekta«
Pet let pontifikata Janeza Pavla II.

Marjan Sedmak
Peking stopa v trikotnik
Kitajska in svet

Alenka Leskovic
Pogled v silnice življenja
V ogledalu časa

Evgen Bergant
Kdo (naj) vlada v svetovnem športu?
Po uspešni evropski športni konferenci pri nas

Marjan Raztresen
Sokol razširjenih kril
120 let enega prvih telovadnih društev na svetu

Boris Šuligoj
Poper in čokolada iz Portoroža
Droga nadomešča uvoz

Delegati se ne znajo upreti pogostim vplivom in pritiskom strokovnih služb
Anketa o učinkovitosti delegatskega sistema v interesnih dejavnostih

Jean Gueyras
Sirci in Palestinci iz oči v oči
V žarišču

Jug Grizelj
Odpraviti uradnike in trgovce
Od sobote do sobote

poštni predal 29

Delo, 8. oktobra

Iz železarne v Štorah več surovega jekla

V sobotni številki (8. 10. 1983) našega glasila Delo ste na prvi strani objavili članek pod naslovom »Iz železarne v Štorah več surovega jekla.«

Proračuni prihodnje leto se siromašnejši; predviden je namreč 5,6% padec realnih osebnih dohodkov v prihodnjem letu.

Tako se bo verjetno zgodilo to, da bo treba denar poiskati drugje. A kje? Gospodarstvo, ki ga bremenijo sedaj še dinarska nelikvidnost in 2478 milijard posojil, tega vsekakor ne bo sposoben. Torej se bomo zopet vrnili k starim receptom – tiskanje denarja brez pokritja – kar pa bo le še pospešilo že tako rekordno inflacijo.

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Le do kdaj bomo še sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Tomaž Subotič, Celje

Delo, 17. septembra in 1. oktobra

Sindikat na dnu piramide

Že več kot leto dni najvišji predstavniki naše republike ostro nastopajo proti tistim silam, ki so začele zagovarjati novo vzpostavljeno centralizma v državi in kritizirati samoupravljanje zaradi nekaterih njegovih slabosti. Pri

proračuni prihodnje leto se siromašnejši; predviden je namreč 5,6% padec realnih osebnih dohodkov v prihodnjem letu.

Tako se bo verjetno zgodilo to, da bo treba denar poiskati drugje. A kje? Gospodarstvo, ki ga bremenijo sedaj še dinarska nelikvidnost in 2478 milijard posojil, tega vsekakor ne bo sposoben.

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Le do kdaj bomo še sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Tomaž Subotič, Celje

Delo, 4. oktobra

Mala anketa: Kazalci merijo čas, malokdaj pravo vrednost našega dela

V Delu je bila 4. oktobra objavljena Mala anketa »Kazalci merijo čas, malokdaj pravo vrednost našega dela.«

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

Prav tako bomo se sprejemali odločitve, sprte z osnovami ekonomije?

precej tipičen informacijski problem v najširšem smislu. Naveden primer žal ni osamljen, podobnih bi našli precej, pa tudi hujših, na primer take, ki bi jih lahko naslovlili: DO (TOZD, SOZD ...)

To so kruta dejstva. Kaj pa posledice in odgovornost? Če bi šli raziskovat slednje, bi kmalu ugotovili, da objektivno gledano odgovornosti ni mogoče naprtili nikomur.

– upravi in administraciji, ker se zadovoljuje z medsebojnim prepričevanjem o potrebi po podpori lastni pameti (ki pa ostaja družbeno dejavnost in s tem poraba namesto produktivne sile) in ki v več letih ni sposobna rešiti problema uvoza znanstvene in tehnične literature, pri tem pa je splošno znano, da devizni zneski zanjo niso pomembni;

– gospodarstvu, ker se ne potruditi uporabiti vsaj tistih informacij in informacijskih sistemov, ki so mu pri nas (nekateri že dolgo) na razpolago;

– raziskovalnim inštitutom, ker ne uporabljajo (dovolj) orodij, ki so jim na razpolago, kot so informacijski sistemi, patentna regulativa, sistematična gradnja informacijske infrastrukture itd.;

– predvsem pa ljudem, posameznim poslovnim, upravnim in strokovnim delavcem, ker tovrstnim problemom ne pripisujejo pomena, ki je pri nas v primerjavi s konkurenčnimi družbami realno kritično podedenje.

Poudarjeno tiskana opazka v na začetku citiranem članku (zastavljeno vprašanje o sodolovanju med inštituti in gospodarstvom, o pomanjkanju pretoka informacij, obstoju centra za te namene) je le delno pravilna, je pa tudi malo zavajajoča in naivna.

»Center« za take namene namreč obstaja, celo dva sta, ki sta primerna za reševanje navedenega primera: »Informacijski center (IC), ki preko svoje računalniške in mikrofilmske Patente informacijske službe (PIS) že 7 let vsakomur poišče (in dobavi) patente dokumente z vsega sveta (okoli 10 milijonov jih je dosegljivih za zadnjih 15 let);

– Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) urejuje podatke (računalniška baza podatkov) o domačih raziskovalnih nalogah, ki jih financira Raziskovalna skupnost Slovenije in je tudi že sposobna pomagati interesentom zanje.

Poleg tega je v Sloveniji še vrsta specializiranih (po področjih, npr., kemija, strojništvo, elektroinženirstvo) INĐOK centrov, ki uporabnikom nudijo strokovne in znanstvene informacije na različnih ravneh in različne načine.

Vrhu tega je vsakomur omogočen dostop do svetovnih (mednarodno uporabljenih) informacijskih sistemov, ki so izključno računalniški – v Evropi in Ameriki na informacijskem centru (in še nekaterih drugih centrih), in sicer online – s terminalom preko telekomunikacijskih mrež za prenos podatkov na računalniške informacijske sisteme ne glede na to, kje na svetu so.

Tako je vsakomur vedno na razpolago iskanje, preverjanje, primerjava itd. preko 100 milijonov enot svetovne znanstvene, tehnične in strokovne literature (knjig, člankov, referatov, patentov, naslovov ljudi, firm, raziskovalnih, tehničnih, ekonomskih, pravnih, upravnih, humanističnih in drugih informacij in podatkov).

Naivno pa je izraženo stališče zato, ker obstoj ali neobstoj nekega »centra« zelo malo rešuje. Treba je namreč zagotoviti funkcioniranje informacijskega procesa in sistemov, ne pa organizacij.

Kot vse modernizirane informacione dejavnosti lahko učinkovito deluje le, če vsi potrebni elementi opravijo vsak svojo funkcijo pošteno in v celoti, ali z drugimi besedami, informacijska veriga je lahko le toliko močna, kot je močan njen najšibkejši člen. Teh pa je veliko in med seboj so zelo različni:

– informacije je treba zbrati, primerno dokumentirati, uneseti v računalnik ter jih predvideni uporabi primerno računalniško obdelati. Potencialnemu uporabniku jih je treba ponuditi in ga zainteresirati, jih zanj na primeren (računalniški) način najti in jih urediti, sam pa jih mora znati uporabiti. Pri nas (široko gledano) manjkajo čeli segmenti, zlasti potrebnega razumevanja, volje, opreme in infrastrukture, na primer:

– uporabniki so informacijsko neosveščeni: informacijski procesov ne poznajo, zato ne vidijo potrebe in svoje vloge in nalog v njih;

– računalniške opreme primanjkuje, je zastarela, za informacijske procese malo primerna;

– ni javnega omrežja za telekomunikacijski prenos podatkov;

– ni prodrlo spoznanje, da so učinkoviti informacijski sistemi in procesi dragi – so pa neobhodni (letna stopnja rasti v razvitih državah je 40-odstotna).

V takih razmerah je seveda iluzorno pričakovati učinkovitost informacijskih sistemov na svetovni ravni ali blizu nje. Tragična posledica je odločanje na pamet, po intuiciji, pačnje, manipuliranje ali napačna interpretacija podatkov in informacij. Vsem tem nesrečam smo priča vsak dan.

V primeru iz citiranega članka je šibak člen v verigi Zvezni zavod za patente, ki bistveno zamuja z objavo YU patentnih prijav: namreč 18 mesecev mednarodno dogovorjenih in zakonsko določenih (od vložitve patentne prijave) niso redki primeri, ko objavi patentno prijavo po 4, 5, 8 letih.

Ta situacija se sicer izboljšuje, vendar še ni predvidljiva (trenutno stanje), zato v danem primeru ni centra na svetu, ki bi (po patentni strani) začelno informacijo lahko pravočasno posredoval na pravo mesto.

TEMA TEDNA: Nove in nove spremembe v zunanjetrgovinski zakonodaji

Obnovitev deviznega trga bo možna, ko bo združeno delo ustvarilo več deviz

Novi odnosi – s korenito spremenjeno zunanjetrgovinsko zakonodajo – z večjim odločanjem in večjo odgovornostjo združenega dela za plačilno in devizno bilanco države, naj bi zagotovili ugodnejše zunanjetrgovinske rezultate. Taka sprememba zunanjetrgovinskih predpisov ni bila lahko sprejeta. Sporna je bila še zlasti vloga deviz v družbenogospodarskem sistemu Jugoslavije. Eni so poudarjali, da so devize skupinsko lastniške, zato pripadajo vsem, torej državi. Drugi so jih opredeljevali kot sestavni del sredstev, s katerimi po ustavi delavci neodtujljivo razpolagajo. To drugo stališče je v dokončnem besedilu deviznega zakona sicer prevladalo. Toda dogajanje po tem in tudi zdajšnje razprave o deviznem trgu dokazujejo, da stališče ni dokončno premagano.

Nasprotno, zahteve po tem, da bi devizam priznali značaj skupne lastnine, se z zaostrovanjem gospodarskih razmer celo vse bolj krepijo. Zdi se, da so nosilci takih zahtev zlasti večji uvozniki, ki gleda na svoje potrebe manj izvajajo in se tudi z drugimi deli gospodarstva niso pripravljali pogovarjati o ustvarjanju in delitvi deviznega prihodka. Nosilci takih težej so tudi nekateri v zvezi upravi, ki so, vsaj na papirju, z novim deviznim zakonom izgubili nekatere prejšnje pristojnosti in tako tudi oblast na tem področju, strani pa so zlasti večji uvozniki.

Oboji so dokazovali, da imajo prav. Prvi s tem, da naše gospodarstvo ob novih zunanjetrgovinskih predpisih ne dosega boljših rezultatov v gospodarski menjavi s tujino. Drugi, da je zakon naletel na nesrečne razmere, da ga uresničujejo v času, ko se potrebe po devizah v državi znatno povečale. Tudi zaradi zapletosti veliko dolgov, za katere so marsikdaj vedeli le posamezniki. Marsikateri stvari na deviznem področju še zdaj niso razčiščene, ni pa tudi vselej uveljavljeno tisto, kar so zakoni predvideli, pa jih torej ne kaže kar poprek trgati zato, ker jih premalo spoštujemo.

V kakšnih gospodarskih časih so torej začeli uresničevati nov devizni sistem? Jugoslavija je bila konec 1976. leta, ki je zadnje, ko sta v veljavo stare zakona o deviznem poslovanju in kreditnih odnosih s tujino (iz 1972. leta), 7 milijard dolarjev deviznega dolga. Tako je objavljal NBI. Leto 1976 je sklenila z okoli petletno milijard dolarjev zunanjetrgovinskega primanjkljaja, kar je bilo manj kot leto prej. Sklenila ga je z 20-odstotnim vrednostnim povečanjem blagovnega izvoza, kar so takrat pripisovali

odstotkov, dotok od turizma za okoli 4 odstotke, nakazila zdomecev za dobrih 8 odstotkov itd.

Zahtevna preizkušnja za združeno delo

Kljub različnim pogledom na novo ureditev v nove zunanjetrgovinske zakone v glavnem sprejeli na pot s kopico vznesenih besed, z zagotovili, da teh predpisov ne spreminjamo za kratek, ampak za daljši čas, prepričani, da vnašajo v našo gospodarsko menjavo s tujino novo kvaliteto, pa tudi novo kvaliteto v gospodarske odnose doma, kar naj bi zagotovil pregled nad tem, katere devizne potrebe so ob danih deviznih možnostih najnujnejše. Zakoni so bili nedvomno velika preizkušnja za vse, tudi za združeno delo, ki je bilo doslej navajeno, da je vse stvari zanj na tem področju urejala zvezna uprava. Marsikje bi raje videli, da bi bilo tako tudi v prihodnje.

Videti je bilo, da bo vse steklo kot po olju. Toda, žal, ni bilo tako. Zakoni so bili formalno darje prepisali, da se lahko gospodarstvo med seboj dogovarja o združenju deviz za posebne, skupno določene namene in koristi.

Vse pogostejše je bilo zato slišati zahteve po ponovni vzpostavitvi deviznega trga v Jugoslaviji, ki ga že tri leta uradno ni. Razpadel je bil (šlo je pravzaprav tudi prej) le za medbančni sestaneček, na katerem je Narodna banka Jugoslavije kot edini ponudnik prodajala devize) zaradi premahne ponudbe deviz. Ob tem velja spomniti, da so se v letih pred uvedbo nove devizne borze v Jugoslaviji zaradi aktivne plačilne bilance države občutno povečale devizne rezerve. Ob ustanovitvi deviznega trga so bile milijarde dolarjev. Toda v naslednjih letih je Jugoslavija vse bolj povečevala primanjkljaje v plačilni bilanci in Narodna banka Jugoslavije je devizno ponudbo na medbančnem sestanku vse bolj zagotavljala z zadoževanjem v tujini.

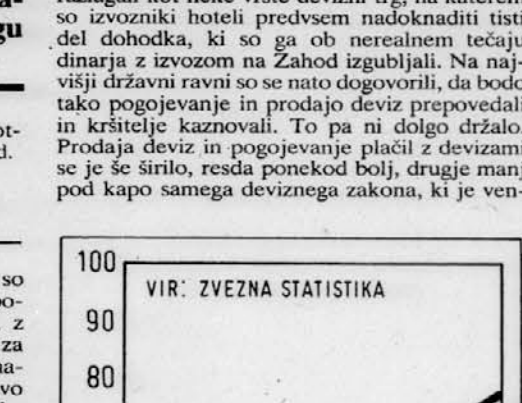
V 1979. letu so tako pooblaščenice poslovne banke ponudile le 0,4 milijarde dolarjev deviz. NBI pa jih je iz novih dolgov ponudila 2,6 milijarde dolarjev. Ko so se možnosti za novo zadoževanje v tujini občutno poslabšale, pa tudi NBI tako ni imela več deviz za posege na domačem deviznem trgu.

Devizni trg so vzdrževali dolgovi

Kako so torej v tem času urejali zadovoljevanje najnujnejših deviznih potreb v državi? Z novim deviznim zakonom so republikam in pokrajinama za vsako leto vnaprej določili, koliko deviz morajo ustvariti in koliko jih smejo porabiti za uvoz. Njim in organizacijam združenega dela so določali tako imenovane devizne pravice, s tem da je prva leta še »deloval devizni trg«. Z zaostrovanjem plačilnobilančni razmer v državi, ko so plačilnobilančni primanjkljaji krepko presežali načrtovano raven (za 1979. leto je bilo

tem, kako in koliko deviz pridobiti v posameznih republikah in pokrajinah, za katere naj bi v skladu z novimi predpisi sestavili podrobne izvozne in uvozne načrte. Medtem ko je bilo mogoče kolikor toliko zadovoljivo določiti, koliko blaga kje izvozijo in uvozijo, takih podatkov za neblagovno menjavo s tujino niso imeli. Tako so devize in uvozne pravice na njihovi podlagi razporejali z nekimi ključi (pri turizmu na primer na podlagi števila prenočitev in zmožljivosti). To je povzročalo nezadovoljstvo in spore. Tako se je vsako leto ponavljala ista slika. Plačilnobilančne obveznosti so sprejemali na silo, pogosto tudi z zamudami in včasih so jih med letom tudi spreminjali. Toda z njimi po pravilu nihče ni bil zadovoljen, vsak je trdil, da je oškodovan in jih po večini (z izjemo enkrat Slovenije) tudi niso izpolnjevali.

Posledic za to nespoštovanje ni bilo, ker bi se nezadajne zanje v takih razmerah tudi težko dogovorili. V vseh republikah in pokrajinah so si prizadevali držati devize kar najbolj v svojih rokah. Zato so se trgale številne reprodukcijske verige, razen v primerih, ko so tisti, ki so imeli presežke deviz, te devize drugim prodajali po, kot so nekateri imenovali, črnem trguju dinarja ali pa dobave surovin, reprodukcijskega materiala in delov pogojevali s plačilom v devizah. Medtem ko so ponekod tako obnašanje gospodarstva označevali za izsiliševanje, so ga drugod razlagali kot neke vrste devizni trg, na katerem so izvozniki hoteli predvsem nadoknaditi tisti del dohodka, ki so ga ob nerealnem tisku dinarja z izvozom na Zahod izgubljali. Na najvišji državni ravni so se nato dogovorili, da bodo tako pogojevanje in prodajo deviz prepovedali in kršitelje kaznovali. To pa ni dolgo držalo. Prodaja deviz in pogojevanje plačil z devizami se je še širilo, resda ponekod bolj, drugje manj pod kapo samega deviznega zakona, ki je ven-

darje prepisali, da se lahko gospodarstvo med seboj dogovarja o združenju deviz za posebne, skupno določene namene in koristi.

Vse pogostejše je bilo zato slišati zahteve po ponovni vzpostavitvi deviznega trga v Jugoslaviji, ki ga že tri leta uradno ni. Razpadel je bil (šlo je pravzaprav tudi prej) le za medbančni sestaneček, na katerem je Narodna banka Jugoslavije kot edini ponudnik prodajala devize) zaradi premahne ponudbe deviz. Ob tem velja spomniti, da so se v letih pred uvedbo nove devizne borze v Jugoslaviji zaradi aktivne plačilne bilance države občutno povečale devizne rezerve. Ob ustanovitvi deviznega trga so bile milijarde dolarjev. Toda v naslednjih letih je Jugoslavija vse bolj povečevala primanjkljaje v plačilni bilanci in Narodna banka Jugoslavije je devizno ponudbo na medbančnem sestanku vse bolj zagotavljala z zadoževanjem v tujini.

V 1979. letu so tako pooblaščenice poslovne banke ponudile le 0,4 milijarde dolarjev deviz. NBI pa jih je iz novih dolgov ponudila 2,6 milijarde dolarjev. Ko so se možnosti za novo zadoževanje v tujini občutno poslabšale, pa tudi NBI tako ni imela več deviz za posege na domačem deviznem trgu.

Devizni trg so vzdrževali dolgovi

Kako so torej v tem času urejali zadovoljevanje najnujnejših deviznih potreb v državi? Z novim deviznim zakonom so republikam in pokrajinama za vsako leto vnaprej določili, koliko deviz morajo ustvariti in koliko jih smejo porabiti za uvoz. Njim in organizacijam združenega dela so določali tako imenovane devizne pravice, s tem da je prva leta še »deloval devizni trg«. Z zaostrovanjem plačilnobilančni razmer v državi, ko so plačilnobilančni primanjkljaji krepko presežali načrtovano raven (za 1979. leto je bilo

vali krizi v razvitem zahodnem svetu, ki smo jo boljše izkoristili. Jugoslovanski uvoz je bil tisto leto okoli 66-odstotno pokrit z izvozom, konvertibilni uvoz je bil pokrit približno 50-odstotno. Dotok deviz od prometnih in zavarovalnih storitev se je tisto leto povečal za 5

Foto: Marjan Zaplatič

KAKO ZAŠČITITI POLJA

Visoka cena za »pojedeno« zemljo

Delegati vojvodinske skupščine so pred kratkim zavržili zahtevo pokrajinskega sveta za iskanje mineralnih surovin...

Plodno vojvodinsko črnico že leta in leta ogrožajo občine, industrija in graditelji počitniških hiš.

Njihovo odločno stališče je zelo utemeljeno. Otrci že v osnovni šoli zvedo, da je Vojvodina najpomembnejše kmetijsko območje Jugoslavije...

Namesto 30 vagonov koruze – hiše

Za kaj gre? Pred kratkim je 33 občanov iz Čoke najelo odvetnike in zahtevalo intervencijo ustavnega sodišča...

šča. Tu bi lahko, menijo kmetje, gradili poljopaja.

Zagovorniki zemlje so razgibali pokrajino, odvetniki pa jih mire, da občina za izvedbo svoje »birokratske operacije« nima denarja.

Kmetje pa so kljub temu nezaupljivi. Trkajo na vrata zakonodajalcev, kličejo televizijo in govore: »Kaj nam pomaga, če se Čoka imenuje mesto, ko pa nam jemlje zemljo...«

Zakon, ki ga ne upoštevajo

Pred kratkim smo se pogovarjali z direktorjem tovarne Lifam v Štari Pazovi Dragoljubom Kričevićem in izvedli, da v Sremu, delu Vojvodine, uničujejo plodno zemljo brez milosti.

OKROGLA MIZA: Prodor gradbincev v svet zdaj težji

»V Varšavi smo delali enakovredno s Švedi in boljše kot Francozi. Vendar smo bili pred štirimi leti veliko bolj sposobni kot danes. Zdaj zaradi krize iz gradbeništva odhajajo najboljši kadri. Finančno smo nesposobni, pa tudi naša oprema je že zastarela. Invalidi ne morejo v tujino. Podjetje, ki hoče tja, mora biti najprej dobro tudi doma, sicer nima možnosti za uspešno delo na tujem,« pravi Slavko Guštin (Pionir, Novo mesto).

Prodajajmo rajši znanje kot mišice

»V Varšavi smo delali enakovredno s Švedi in boljše kot Francozi. Vendar smo bili pred štirimi leti veliko bolj sposobni kot danes. Zdaj zaradi krize iz gradbeništva odhajajo najboljši kadri. Finančno smo nesposobni, pa tudi naša oprema je že zastarela. Invalidi ne morejo v tujino. Podjetje, ki hoče tja, mora biti najprej dobro tudi doma, sicer nima možnosti za uspešno delo na tujem,« pravi Slavko Guštin (Pionir, Novo mesto).

Kje vse so vzroki, da se slovensko gradbeništvo zadnja leta skupaj z drugim jugoslovanskim gradbeništvom sicer uspešno premika na svetovni gradbeni trg, vendar pri tem na nekatere območja izgublja že doseženi položaj.

SKULJ: To vprašanje bi razširilo na jugoslovansko gradbeništvo, ki je v minulih letih neverjetno veliko gradilo v tujini. Ze več let zaporedoma je opravilo za več kot dve milijardi dolarjev del, in to vsako leto, kar dokazuje, da je usposobljeno za to. V zadnjih letih so tudi slovenski gradbeniki ujeli poprejšnji zaostanek za jugoslovanskimi, tako da so se zaposlili predvsem v državah v razvoju.

RIGL: Gradbeniki so bili pionirji pri našem prodoru v svet. Pri tem pa moramo upoštevati zlasti neto devizne učinke. Vsekakor ne bi smela pri naših gledanjih na te stvari prevladovati misel, da tako rešujemo samo naše gospodarske probleme glede zaposlenosti odvečnih zmogljivosti.

Naj bo že tako ali drugače, pravijo v Vojvodini, v večini primerov so občine preveč malomarno ravnale z dobrino, ki se imenuje plodna zemlja.

Povedali smo že, da so lani v Vojvodini sprejeli zakon o zaščiti plodne zemlje. V njem je rečeno, da mora tisti, ki spreminja namembnost kmetijskega zemljišča, plačati katastrski dohodek, povečan za 90-krat. V takem primeru je treba za en hektar odšteti 500.000 dinarjev.

Zakonodajalci so določili tudi kazni za kršilce. Čeprav so zakon sprejeli že pred letom dni, pa z zemljo še ravnavajo negospodarno. Omenili smo primer Čoke. Številne občine še vedno tudi niso sprejele sklepa o določitvi meja mest – od 33 jih je to storilo samo 20.

SLOBODAN DUKIČ

Odločitev količevskih papirničarjev, da bodo gradili nov objekt z modernim kartonskim strojem, je bila deležna široke podpore.

TEŽAVE PAPIRNIC KOLIČEVO

Stroj, ki rešuje in potaplja

Ko so v Papirnici Količevo leta 1979 pognali 135 metrov dolg kartonski stroj, so bili zanj tujini – preračunano v dinarje – dolžni 1,4 milijarde dinarjev.

Odločitev količevskih papirničarjev, da bodo gradili nov objekt z modernim kartonskim strojem, je bila deležna široke podpore.

foto Joco Znidarčič

sti kupci in uporabniki kartona iz vse Jugoslavije so v novi naložbi videli veliko prednost: namo ga dala naj bi 80.000 ton kartona, ki smo ga do takrat uvažali.

V štirih letih je naložba potrdila upravičenost. Računajoč privarčevane devize pri nakupu kartona v tujini se je v celoti izplačala.

Kako vrniti 8,3 milijona dolarjev

Letos je za Papirnico najtežje leto, kajti nekaj več kot tisoččlanski kolektiv bi moral vrniti 8,3 milijona dolarjev dolga.

»V začetku leta smo izračunali, koliko zmoremo sami in koliko lahko obremenimo domaško gospodarstvo. Pokazalo se je, da več kot štiri milijone dolarjev ne moremo zbrati.

Letos je za Papirnico najtežje leto, kajti nekaj več kot tisoččlanski kolektiv bi moral vrniti 8,3 milijona dolarjev dolga.

šiseotu ni uspelo. Papirnica je tako postala domaški problem številna ena, četudi smo s kartonom založili jugoslovanski trg.

Vmes je prišlo do reprogramiranja njihovega dolga. Papirnici so odložili plačilo glavnice in višini treh milijonov dolarjev za tri leta.

Izvoza so se lotili v Papirnici izjemno resno. Doma sta zrasli dve novi tovarni kartona, ki sta odprli možnosti prodaje na tuji trgi.

že potekel rok plačilom v višini 1,4 milijona dolarjev, kmalu bo mimo tudi rok za plačilo dodatnih 600.000 dolarjev. Ne le to. Za izvoz v Iran po petem mesecu niso dobili niti dinarja.

Dolžnik blokiral upniku devizni račun

Od izvoza, od katerega so veliko pričakovali, so iztržili le nove težave. Ker jim je manjkalo deviz, jim je NBI, ki jim sicer dolguje milijon in pol dolarjev, blokiral devizni račun.

Kooperacija z Obirjem

Veliko so naredili tudi za nadomeščanje uvoženih rezervnih delov. Lotili so se jih v lastnih delavnicah, tako da se danes samo v 20 odstotkih odvisni od tujine. Celulozo dobivajo v okviru kooperacijskih poslov iz avstrijskega Obirja.

»Ker se denar od prodanega kartona ne vrača redno v proizvodnjo, nam zmanjkajo zaleta za izvoz. Od maja bi lahko izvozili, če bi poslovali v normalnih okoliščinah, dodatnih 3.000 ton kartona, to pa pomeni, milijon dolarjev.«

Ko se težave enkrat začnejo potem ne odnehajo. Kot bi deževala prihajajo vedno nove. Zaradi pospešenega izvoza in neplačanosti poslov z Iranom, so zabredli z velikimi težavami.

Borjajo se tudi, kaj bo prineslo naslednje leto. Količina bo razpolagalna pravica s prisluženimi devizami, kako bo s cenami? Negotovosti je veliko, rešitve pa večinoma zunaj moči količevskih papirničarjev.

BOJAN PLEŠEČ

DELO: Ali je slovensko gradbeništvo skupaj z inženirjem in s tistimi, ki lahko spremljajo to dejavnost, dovolj usposobljeno, da se ne naprej meri v mednarodni tehniki, ki je vedno osterjša?

OGRIN: Nekatero gradbene organizacije se že 25 let, tudi 30, ukvarjajo z naložbeno dejavnostjo v tujini. Vendar se pred petimi leti s tem nismo pritegovali večje pozornosti in smo nastopali v tujini bolj ali manj na

lastno pobudo. To tudi ni bila družbena usmeritev. Ob tem pa smo se izobraževali, izpopolnjevali naše tehnične kadre, se dodatno opremili, saj se je tudi del dohodka iz tujine k nam preselil z novimi stroji. Gotovo je to na drugi strani tudi našim delavcem zagotavljalo boljši vir osebnega dohodka.

DELO: Kot kaže, se je v zadnjih letih precej zmanjšala udeležba našega gradbeništva pri delih v vzhodnoevropskih državah. Kje se je zatanknilo?

MOHORIČ: Prejšnja leta smo res veliko gradili tudi na Vzhodu, predvsem na Poljskem, Madžarskem, v NDR, deloma na Češkoslovaskem. Povsem praznih rok v zadnjem obdobju pa smo ostali tudi zaradi naše politike do teh trgov. Na Madžarskem smo prvi gradili investicijski uvojni objekt. To je bila blagovna hiša v Szombathelyju, ki je bila hkrati prvo tako madžarsko naročilo v tujini.

DELO: Pravimo, da je za nas rešitev kompletni investicijski objekt. Hkrati pa nekateri primeri kažejo, da je zelo težko spraviti skupaj vse, ki naj bi sodelovali, da se tudi v ponudbi zatika pri vprašanju, kdo bo nosilec.

GERŠAK: Vse to je res, vendar mislim, da je malo narejenega tudi pri iskanju novih poti za pridobitev naročil v teh državah, tudi takih, kakršna smo že uresničevali. IMP je več kot 15 let nepretrgoma dela v NDR, zgradili smo lepe objekte in imamo priporočila. Da

nes je pri njih položaj prav tako težaven kot pri nas in je zato treba iskati druge poti do naročil. V energetske krogih nam tudi zdaj ponujajo velike objekte, vendar zadeva ne steče in treba bo poiskati ustrezno rešitve.

DELO: Stvari so torej bolj zapletene, kot je videti na prvi pogled?

MOHORIČ: Gradbeniki grede lahko na tuje sami le tedaj, če gradijo tako imenovane nizke objekte. Torej so lahko nosilci poslov pri jezovih, avtocestah in podobno; kjer pa je glavni del objekta tehnologija, je gradbeništvo samo embalaža. Zato bi morali izbrati takšno domačo tehnologijo, ki jo lahko izvažamo, gradbenike pa kvečjemu pritegniti.

DELO: Vendar so vam očitali, da dajete prednost tuji oprepi.

RIGL: Niti enkrat nismo uporabili tuje opreme, če smo lahko enakovredno dobili v Jugoslaviji. Svojo opremo, kar pomeni, da po vsej Jugoslaviji poiščemo tistega, ki je najbolj primeren. Ne sprejemamo niti nesorazmerno nizkih cen, dumpinga, pač pa pri tem odločimo svojo sposobnost, da se nekaj kvalitetno izvede, usposobljenost same organizacije, roki in konkurenčna cena. Vse drugo pa v resnici ne velja več.

DELO: Pri kompleksnih objektih je bilo največkrat res približno tako, najprej, kdo bo nosilec. Ko smo tega določili, se je začela druga bitka, kdo vse bo vključen v delo. V neko ponudbo je bilo vključenih 10 vnaprej imenovanih organizacij. Pri tem sistemu je vsakdo poizkušal svoje cene čim bolj povišati, saj je bilo tudi pri skupnih cenah nato treba linearno popuščati. Če si imel boljši položaj na začetku, ti je tudi ob koncu več ostalo.

DELO: Ali je slovensko gradbeništvo skupaj z inženirjem in s tistimi, ki lahko spremljajo to dejavnost, dovolj usposobljeno, da se ne naprej meri v mednarodni tehniki, ki je vedno osterjša?

z izboljšamo tudi štartni položaj pri pridobivanju dela. Vse druge elemente cene pa preračunavamo sami, z lastnimi izračunom gremo tudi na trg. Tako se nam v zadnjih petih letih še ni zgodilo, da bi bili pri kakšni ponudbi najcenejši ali najdražji. S tem si tudi omogočimo prvi in osnovni prodor. Šele ko pogodbo podpisemo, razpišemo tudi notranjo licitacijo. Doslej se v svojih računih še nismo veliko zmotili, saj nihče, ki je sodeloval z nami, še ni izgubil denarja. Res pa je, da stiskamo dolgo do konca. Samo tisti, ki je najbolj konkurenčen in ki dokazuje, da ima zmogljivosti, s katerimi do dobro in v roku nekaj naredil, lahko tudi sodeluje v skupnem delu. Tako smo dosegli, da spremljajoča industrija tudi sama razmišlja o gospodarstvenih izvedbah, če hoče, da ji nekaj več ostane. Dvakrat namreč vse stroške plačuje družba, si tudi strokovno zidanje cen še lahko privoščimo, tuji trgi pa tega ne priznavajo.

DELO: Vendar so vam očitali, da dajete prednost tuji oprepi.

RIGL: Niti enkrat nismo uporabili tuje opreme, če smo lahko enakovredno dobili v Jugoslaviji. Svojo opremo, kar pomeni, da po vsej Jugoslaviji poiščemo tistega, ki je najbolj primeren. Ne sprejemamo niti nesorazmerno nizkih cen, dumpinga, pač pa pri tem odločimo svojo sposobnost, da se nekaj kvalitetno izvede, usposobljenost same organizacije, roki in konkurenčna cena. Vse drugo pa v resnici ne velja več.

GERŠAK: Na prvih, precej velikih kompleksnih objektih smo uporabljali okoli 80 odstotkov materiala in opreme iz Jugoslavije in 20 odstotkov iz drugih držav – samo tistega, ki ga v Jugoslaviji nismo izdelovali pa je to zahteval naročnik. Vendar se ta odstotek vsako leto zmanjšuje na škodo jugoslovanskih proizvajalcev. Krivda pa je na naši strani, ker dobavitelji opreme in materiala niso bili dovolj pripravljeni, zlasti ne na večje gradnje, kot je primer z Irakom. Gre namreč tudi za številne obrobneje zadeve, ki pa morajo nujno spremljati tako opremo – kot so navodila za uporabo, atesti, tudi prospekti v tujem jeziku ipd. Omeniti kaže še nesolidnost pri pošiljanju vzorcev. Zato smo morali zlasti v Alžiriji in Iraku črtati veliko stvari, čeprav smo jih že izvažali iz Jugoslavije, in namesto tega začeli vgrajevati tuje komponente. IMP ima v svojem soditu veliko tovarn, ki izdelujejo tako opremo, pa celo v lastni hiši težko dosežemo vse tisto, kar bi moralo biti pripravljeno za zunanji trg.

DELO: Kaj v tem pogledu pomeni enotnejši gradbeniški nastop pri večjih delih, kot je na primer prav v Iraku in v Alžiriji?

TERNOVŠEK: Samo enoten nastop naj bi prinesel pozitivne učinke, vendar to izvajamo zelo različno. V Alžiriji na štedno v celoti vključuje zmogljivosti vseh združenih delovnih organizacij. Že pri projektiranju tamkajšnje stanovanjske gradnje smo izredno upoštevali prav načelo združevanja zmogljivosti, to pa naj bi seveda veljalo tudi za samo zidavo. Vendar zaradi nenehno poudarjenega skupnega nastopa jugoslovanske gradbene operativne pri gradnji alžirskih stanovanj Slovenci večkrat naletemo tudi na težave, kar o skupnem nastopu tudi različno mislimo. Na primer o tem, kakšna gradbena tehnologija bi kje najbolj ustrezala. Prav tako smo pripravljeno uporabljati čim več jugoslovanske opreme. Pri stanovanjih v Alžiriji pa nam je to precej onemogočeno, ker so njihovi stanovanjski standardi veliko skromnejši od naših, Alžirci pa tudi zagotavljajo, da bodo lahko sami priskrbeli večino gradbenega materiala.

OGRIN: Planske poslovne skupnosti gradbenih podjetij, ki sodelujejo pri delih v Iraku, nismo ustanovili zaradi nekakšne parole, temveč zaradi potreb. Tamkaj pridobljena dela so namreč preseljena zmogljivosti SCT. Povezali smo se predvsem s partnerji, s katerimi smo se že doma pobliže spoznali in sodelovali pri različnih delih. Koliko nam je pri tem uspelo, bo pokazal čas, zastavljeno pa je bilo pravilno. Vendar je bil to prvi primer v Jugoslaviji, da smo pri takem delu ustanovili plansko poslovno skupnost na dohodkovnih načelih. V to smer bi morali nadaljevati, vsaj gradbeniki, če že ne tudi pomembnejši kooperanti. Določene prednosti na gradbišču smo si zagotovili z enotno nabavo mehanizacije, enotno opremo na gradbišču, z enakim sistemom nagrajevanja delavcev ipd.

DELO: Kako pa je s konkurenčnostjo našega dela pri pridobivanju tujih naročil? Tudi drugi naši izvozniki trdijo, da sami nosijo celotno finančno tveganje.

GERŠAK: Do nedavnega smo celoten aparat ni spremljal te dejavnosti, tako, kot bi moral. Zdaj se vsi skupaj prebudimo. Konkurenčnost smo, ker smo predragi zaradi nadgradnje naših cen in režije, družbene ali pa tudi režije v delovni organizaciji. Najprej moramo to razčistiti, če hočemo še kje dobiti delo. Za

